

FRANTIŠEK MAINUŠ

PRACOVNÍ SÍLA V MORAVSKOSLEZSKÝCH MANUFAKTURÁCH V 18. STOLETÍ

Závažným úsekem historického vývoje je t. zv. období manufakturní. Klasikové marxismu-linivismu věnovali ve svých pracích nemalou pozornost různým otázkám, vztahujícím se k počátkům kapitalistického výrobního způsobu.¹ Také sovětská historiografie vykazuje řadu prací, v nichž se řeší problémy z období před vítězstvím kapitalistického řádu, z t. zv. období manufakturního. Všimá si na př. počátků kapitalistických vztahů v Rusku, přechodu od prosté zbožní výroby k výrobě kapitalistické, pracovního trhu atd.²

Rovněž buržoasní historiografie, starší i novější se zaměřovala k řešení některých otázek, spojených s rozvojem manufaktur. Buržoasní historikové však nemohli přinést vědecké objasnění složitého hospodářského a společenského vývoje. Jejich přínos záleží v nejlepším případě ve shrnutí důležitých faktografických poznatků. Přes nesčetné pokusy buržoasních historiků, různých směrů a škol po objasnění základních vývojových tendencí v době rozkladu feudalismu a zrodu kapitalismu, dostali se jejich představitelé do slepé uličky. Krach buržoasní historiografie je možno dokumentovat na zoufalé snaze W. Sombarta najít přijatelný výklad pro počátky kapitalistického výrobního způsobu.³ Bylo by možno jmenovat řadu dalších a marných, často složitých a uměle vykonstruovaných teorií, které měly pomoci rozřešit vznik a vývoj kapitalismu.

Manufakturní období v českých zemích bylo do nedávné doby celkem málo známé, nyní je situace značně lepší.⁴ I v našem případě se ukázalo, že jen historická věda, pracující marxistickou methodou, může objasnit i nejsložitější problémy, jakými manufakturní období oplývá.

Jednou z důležitých otázek tohoto období je vysvětlit postavení pracovních sil, zapojených do manufakturní výroby. Je třeba si všimnout pracovního trhu a jeho rozšiřování, aby bylo možno sledovat vznik a rozvoj kapitalistických vztahů. V našem prostředí tím více, neboť prošlo druhým znevlněním a proces původní akumulace kapitálu probíhal za jiných podmínek, než v klasické zemi vývoje kapitalismu, v Anglii. Všimnu si jen krátce některých charakteristických rysů pracovní síly v moravskoslezských manufakturách. Jsem si vědom, že mé poznámky nemohou řešit celou složitou problematiku a mají být spíše jen poukazem na závažnost úkolů, jež bude třeba splnit, máme-li pochopit vznik a rozvoj kapitalistického výrobního způsobu.

Počátky formování kapitalistického výrobního způsobu v našich zemích se objevují v podmínkách druhého znevlnění. Projevily se zde některé

zvláštnosti, srovnáme-li je na př. s vývojem v Anglii a také ve Francii. Proces formování kapitalistického systému v lůně feudální společnosti, t. zn. proces přeměny prosté zbožní výroby na výrobu kapitalistickou, měl jeden společný směr. Proletarisaci drobného výrobce, monopolisaci výrobních prostředků v rukou málo početných kapitalistů, přechod od používání ojedinělých námezdních pracovníků k systému vykořisťování námezdních dělníků kapitalisty.⁵

V českých zemích, tedy také na Moravě a ve Slezsku, je možno již v 16. stol. pozorovat jisté náznaky, podobající se projevům původní akumulace. Jako důsledek růstu režijního velkostatku se projevuje nevelké shánění venkovského obyvatelstva s půdy.⁶ Zbožní výroba se rozšiřovala zvláště na velkých feudálních majetcích. Sporadicky se projevovalo i používání námezdní práce, a to nejen v městské výrobě, ale i na velkostatecích. Zdá se však, že námezdní práce na feudálních majetcích byla nuceným nájmem a byla podmíněna mimoekonomickým násilím.⁷ Po třicetileté válce nastalo další upevnění nevolnictví. Bylo by však chybou se domnívat, že za trvání nevolnictví nebyl možný proces původní akumulace. Násilné shánění s půdy však v českých zemích nebylo charakteristickým zjevem, jako tomu bylo v Anglii, i když i zde se v menším měřítku vyskytovalo. Hluboká diferenciace na vesnicích však ukazuje, že masa venkovských obyvatel postupně ztrácela všechnu, nebo největší část výrobních prostředků, půdu a jak uvidíme dále, tito lidé i přes skutečnost, že zůstali ve feudálně nevolnických poměrech, byli jedním z hlavních zdrojů pracovního trhu pro kapitalistické manufaktury. Rozklad cechů a proletarisace jejich členstva byly dalším charakteristickým rysem procesu původní akumulace kapitálu v našich zemích. Od přelomu 17. a 18. stol. je možno na Moravě sledovat výsledky původní akumulace kapitálu, která byla předpokladem pro rozvoj kapitalistických vztahů, pro přechod od prosté zbožní výroby k výrobě kapitalistické. Feudální poměry však byly vážnou brzdou k rychlejšímu rozvoji kapitalistických vztahů a omezovaly šíření pracovního trhu.

Jaké pracovní síly byly zapojeny do manufaktur na Moravě a ve Slezsku v 18. stol.? Ve 2. pol. 17. stol. se počaly na Moravě objevovat první manufaktury. Návrhy a pokusy dvou moravských merkantilistů, Malivského a Morgenthalera, byly výsledkem tvořících se předpokladů pro vznik nové výrobní formy.⁸ Ve 2. polovině 17. stol. však se ještě v moravském prostředí nemohly kapitalistické vztahy rozšířit, ač na některých místech v Čechách byla již manufakturní výroba značně rozšířena.⁹ Jednou z překážek přechodu od prosté zbožní výroby k výrobě kapitalistické, byl nedostatek svobodné pracovní síly. Vznik kapitalistických vztahů však předpokládal pracovní trh. Aby se rozšířil pracovní trh, bylo třeba dalších podmínek. Marx je vypočítává, když píše: »Bezprostřední výrobce, dělník, může disponovat svou osobou teprve tehdy, když je zrušeno jeho připoutání k půdě a jeho nevolnická nebo poddanská závislost na jiné osobě. Aby se stal svobodným prodávacem pracovní síly, která přináší své zboží tam, kde je po něm poptávka, musel se dělník dále vymanit z panství cechů, z cechovních řádů o učních a tovaryších a z ostatních tísnivých předpisů o práci.« Ovšem dále museli být — jak připomíná Marx — »připraveni o všechny své výrobní prostředky a o všechny záruky existence, které jim zajišťovala stará feudální zařízení«.¹⁰ V průběhu 18. stol. se pracovní trh přes všechny překážky, přes feudálně nevolnické připoutání velké většiny

obyvatelstva, přes dosud trvající cechovní pouta se i na Moravě a ve Slezsku rozšířil a sloužil manufakturní výrobě.

Jednu složku pracovního trhu, početně ne velkou, ale významnou, tvořili cizinci. Po celé 18. stol. se objevují v moravskoslezských manufakturách cizinci, obyčejně ve funkci odborníků. Byli zapojováni zpravidla do nejsložitějších výrobních procesů a někdy učili i domácí obyvatelstvo. Na př. v kounicovských textilních manufakturách tvořili cizí odborníci kádr pracovních sil. Pracovali jako námezdní dělníci v režii podnikatele, v tomto případě feudála.¹¹ Také v jiných manufakturách byli cizinci, jimž státní úřady poskytovaly řadu výhod. Na př. v manufaktuře janovické byla brzy po jejím založení řada cizích, saských a slezských tkalců, přadláků, běličů a pod.¹² Počet cizích svobodných pracovních sil nebyl nikdy příliš velký, takže nemohl podstatně ovlivňovat růst pracovního trhu.

Další, daleko důležitější složku pracovních sil v manufakturní výrobě tvořili příslušníci cechovních organizací, mistři a tovaryši. Cechovní organizace procházely již od 16. stol. vleklou krizí. V některých výrobních odvětvích bylo oslabeno monopolní postavení městských řemeslníků rozšířením výroby na vesnicích. Rozklad cechů pokračoval zrychleným tempem v 17. a zvláště v 18. stol. V cechovním členství se projevila silná diferenciací. Řemeslníci ztráceli výrobní prostředky a konkurence vesnických »fušerů« podlamovala jejich hospodářskou stabilitu. Zmíněný úkaz se projevil nejmarkantněji v ceších textilních.¹³ Nechyběly případy, kdy početná skupina cechovních mistrů, nejenže si nemohla držet tovaryše a učně, ale pracovala za mzdu, mnohdy pro bohaté cechovní spolumistry.¹⁴ V průběhu první poloviny 18. stol. byla diferenciací v ceších již velmi hluboká. Také státní orgány nikterak nepodporovaly zastaralou výrobní formu. Naopak, řídíce se merkantilistickými zásadami, svými zásahy podlamovaly nepevné a vnitřně již slabé cechovní zřízení.¹⁵

Zchudlí cechovní mistři, kteří ztratili všechny nebo většinu výrobních prostředků, byli vhodnou pracovní silou pro manufakturní výrobu. I když cechovní organizace ještě i v 18. stol. trvaly, přece jen jejich dřívější význam byl zmenšen a byl spíše formální. Samostatný řemeslník, cechovní mistr, zbavený výrobních prostředků, byl nucen prodávat svou pracovní sílu. Většina cechovních mistrů nebyla vázána feudálními poměry jako venkovské obyvatelstvo, takže měli možnost disponovat svou pracovní silou. Je třeba připomenout, že se i zde objevily jisté překážky při prodeji pracovní síly. Řemeslníci z poddanských měst a městeček byli podle místních podmínek, tu ve větší, onde v menší míře závislí na vrchnosti. Ta mohla omezovat svobodu prodeje pracovní síly zchudlých řemeslníků. Prakticky je však třeba považovat městské řemeslníky, kteří pozbyli výrobní prostředky, za podstatnou složku pracovního trhu. V moravskoslezských manufakturách tvořili tito lidé spolu s tovaryši jednu z nejdůležitějších pracovních skupin. Na řadě případů je možno dokumentovat výskyt zchudlých cechovních řemeslníků v manufakturní výrobě. Byli zastoupeni na př. v kounicovských manufakturách. Bývali samostatní cechovní řemeslníci tvořili i základ široce rozvětvených rozptýlených manufaktur plátenických i vlnářských. Na př. v rozptýlených manufakturách na severní Moravě pracovaly desítky hývalých cechovních tkalců.¹⁶

Proces původní akumulace v ceších připravil důležitý pramen, z něhož čerpal moravský pracovní trh. Počet cechovních členů, kteří byli zapojeni

do manufakturní výroby, byl značný, avšak zdaleka nemohl stačit poptávce po pracovních silách. Cechovní organizace bránily do poslední chvíle rozšiřování svého členstva. I když v průběhu 1. pol. 18. stol. byl značně oslaben dřívější numerus klausus městských řemeslníků, přece jen i nejpočetnější cechy, plátenické a soukenické, neměly nikdy více než několik desítek členů. Proces původní akumulace zasáhl sice hluboce cechovní řemeslníky, avšak jen postupně připravoval podmínky k jejich přechodu k námezdním pracovníkům v manufakturách. Vedle tkalců a soukeníků, zbavených výrobních prostředků, zůstávala silná skupina samostatných výrobců, která se sice zmenšovala, ale jež s konečnou platností byla pohlcena teprve hluboko v 19. stol. továrním velkopřumyslem. Proto také ani příliv pracovních sil z rozkládajících se cechů nestačil poptávce na pracovním trhu. Byly tu však další prameny, z nichž pracovní trh a poptávka po pracovních silách pro manufakturní výrobu byla uspokojována. Bylo to venkovské obyvatelstvo.

Na moravsko-slezské vesnici se diferenciací obyvatelstva prohlubovala. Byly kraje, v nichž bylo vysoké procento drobných majitelů půdy a bezzemků. Tito lidé se museli živit různými způsoby a výnos z jejich pozemků jim sloužil v nejlepším případě jen k doplnění výživy.¹⁷ Mnozí drobní chalupníci a podruzi pracovali na panských velkostatech, nebo u bohatších sedláků za mzdu. V lesnatých krajích se živili prací v lesích. Na vesnicích se dále rozšířila domácká práce. Předení a tkaní bylo jedním z nejrozšířenějších zaměstnání pro tisíce venkovských obyvatel, pro venkovskou chudšinu pak zaměstnáním hlavním. Charakteristickým rysem procesu původní akumulace v českých zemích byla skutečnost, že se odlučování výrobců od výrobních prostředků nedálo z valné části cestou násilnou, sháněním, nýbrž postupnou diferenciací venkovského obyvatelstva. Drobní držitelé půdy, chalupníci a bezzemci měli jedinou možnost, jak se uživit, a to prodejem pracovní síly, avšak i po ztrátě všech, nebo většiny výrobních prostředků, zůstávali v nevolnických svazcích. Zdálo by se, že tedy proces původní akumulace, který vyžaduje, aby pracovní síla člověka zbaveného výrobních prostředků byla osvobozena od nevolnických a feudálních, event. cechovních pout, nebyl možný. Přechod nevolníka na pozici námezdního dělníka v manufakturách byl v našich podmínkách pozvolný a složitější než změna cechovního řemeslníka v námezdního dělníka. Přece však tento proces našel podmínky v moravském prostředí i v době trvání nevolnických poměrů.

Existence řady manufaktur, v nichž tvořili součást pracovních sil venkovští nevolníci, dokazuje, že i v době, kdy na Moravě a ve Slezsku trvaly nevolnické poměry, pracovní síle získávala jistou volnost. Všimněme si některých charakteristických rysů pozvolného uvolňování pracovní síly nevolníků.

Na některých místech feudálové používali venkovských lidí, kteří zbyli výrobních prostředků k práci ve svých průmyslových podnicích. Nečinili tak formou roboty. Vrchnosti nutily na př. přadláky a tkalce mimoekonomickým násilím, aby předli len, nebo tkali přízi, a to za mzdu. Příklad nuceného nájmu nevolníků ve vrchnostenských podnicích je možno sledovat v janovickém plátenictví.¹⁸ Počet nevolných pracovníků v moravskoslezských manufakturách nebyl velký. Vyskytoval se především tam, kde feudál podnikal ve vlastní režii. Výskyt nuceného nájmu, použití

mimoekonomického násilí, je však charakteristickým zjevem v období, v němž se kapitalistické výrobní vztahy vyvíjely v podmínkách feudálních poměrů. Tkalcí, nebo přádláči, pracující pro feudála pod mimoekonomickým násilím, nebyli svobodnou pracovní silou. Proto při posuzování charakteru manufaktur tohoto typu je třeba počítat s výskytem feudálních i kapitalistických výrobních vztahů. Vcelku nečetná skupina venkovského obyvatelstva, která byla zapojena v moravských manufakturách pod mimoekonomickým násilím, se stále zmenšovala. Uvolňovaly se feudální vztahy a venkovští lidé se stávali námezdními dělníky.¹⁹

Tisíce moravskoslezských přádláků a tkalců, venkovských poddaných, bylo do 80. let, do zrušení nevolnictví zapojeno do práce v manufakturách. Rychlé rozšíření kapitalistických vztahů mělo své předpoklady ve zrychleném procesu původní akumulace, o níž byla řeč výše. Feudální poměry se uvolnily natolik, že vesnická domácí práce se měnila v rozptýlenou kapitalistickou manufakturu. Hlavní složku pracovních sil v ní tvořili vesničtí chalupníci a bezzemci. Také nyní, i když byli zapojeni do pracovního procesu v manufakturách, byla jejich pracovní síla omezena trvajícím feudálními poměry. Jako ostatní venkovské obyvatelstvo i oni byli připoutáni k panství. Jejich pracovní síla nebyla ještě úplně svobodná. Byla však natolik svobodná, že mohla být v určitých mezích prodávána jako zboží.

Skutečnost, že i v době trvajícím nevolnictví tvořilo venkovské obyvatelstvo podstatnou složku pracovního trhu a bylo nejvýznamnější skupinou pracovních sil v manufakturách, znamená hluboký a ničím nezadržitelný zákonitý rozklad feudálních poměrů. Zrušení nevolnictví bylo normativním zakončením dlouhého předchozího vývoje.

Ve feudálně nevolnických poměrech se pracovní trh mohl zvětšovat jen přes řadu překážek. Proto nestačil krýt poptávku. Zvláště od poloviny 18. stol. se ukázala potřeba rozšířit okruh pracovních sil pro poměrně rychle se šířící manufakturní výrobu. Příliv proletarisovaného cechovního členstva ani cizí odborníci naprosto nestačili. Venkov, i když dodával největší procento pracovníků, nemohl rovněž krýt stoupající spotřebu. Nepomáhalo příliš ani zařazování deklasovaných živlů. Byla zřízena řada donucovacích pracoven, do nichž byli posíláni tuláci, žebraři a pod.²⁰ Teprve zrušení nevolnictví uvolnilo největší reservoir pracovních sil, venkov.

Shrneme-li poznatky o pracovní síle v moravsko-slezských manufakturách v 18. stol., dospějeme k těmto závěrům: Pracovní trh trpěl stávajícími feudálními poměry a rozvíjel se jen pozvolna. Byl doplňován z několikerych pramenů. Úzkou, nepočetnou skupinu tvořili cizinci, většinou odborníci. Početnější a můžeme říci podstatnou složkou byl příliv pracovní síly z rozkládajících se cechů. Největší procento však dodávalo venkovské obyvatelstvo, a to za trvajícím nevolnictví. Pomalý rozklad feudálně nevolnických poměrů uvolňoval postupně pracovní sílu na venkově. Doplněkem pracovních sil v moravsko-slezských manufakturách byli ti, kdož pracovali pod mimoekonomickým násilím, venkovští nevolníci a dále deklasované živly, jako žebraři a tuláci, většinou oběti původní akumulace.

Jak jsem už uvedl na počátku, chtěl jsem ukázat několik charakteristických rysů pracovního trhu. Je to zajisté jen jedna z otázek, jež si žádají podrobného zpracování. Můj příspěvek je tedy jen poznámkou k problémům manufakturního období na Moravě a ve Slezsku. Zjištění pracovních

sil v manufakturách má však význam při určování jejich charakteru, konkrétně, pracovali-li v nich lidé pod mimoekonomickým násilím vedle pracovníků svobodných, je tu třeba počítat s kapitalistickými i feudálními výrobními vztahy.

POZNÁMKY

¹ Viz Marxův Kapitál, nebo Leninovu práci, Vývoj kapitalismu v Rusku.

² Srov. na př. práce: E. I. Zaozerskaja, Manufaktura pri Petre I., Moskva 1947, táž, Razvitie legkoj promyšlennosti v Moskve v pervoj čtvrti 18. v., Moskva 1953 atd. Srov. také rozsáhlou diskusi sovětských historiků na stránkách časopisu Voprosy istorii.

³ Srov. Sombartovy názory o počátcích kapitalismu v jeho díle, Der moderne Kapitalismus. Sombart došel v různých vydáních tohoto díla nakonec k závěru, že kapitalismus vznikl z jakéhosi mystického ducha kapitalismu.

⁴ Nedávno vydal A. Klíma obsáhlou práci, Manufakturní období v Čechách, Praha 1955. Přináší v ní nové pohledy na vývoj v Čechách po třicetileté válce, až do zrušení nevolnictví. Všímá si nejdůležitějších otázek, jako je proces původní akumulace, počátky kapitalistických výrobních vztahů, vnitřního i zahraničního trhu, atd.

⁵ A. M. Pankratovová, O úlohe tovarové výroby při prechode od feudalizmu ke kapitalizmu. Sovětská věda-historie, roč. IV., 1954, str. 202.

⁶ O projevcích procesu původní akumulace před třicetiletou válkou viz J. Válka. K otázce projevu původní akumulace v Čechách a na Moravě v předbělohorském období, otištěno výše.

⁷ J. Válka ve výše uvedeném příspěvku se domnívá, že námezdná práce používaná na moravských velkostatech byla vlastně jistou formou renty v úkonech.

⁸ J. Šebánek, Textilní podniky moravských Kouniců, zvl. otisk ČMM, roč. 55—56, Brno 1952.

⁹ A. Klíma, Manufakturní období str. 127 n. Autor správně poukazuje na rozšíření kapitalistických vztahů v severočeském plátenictví, kde byly ovšem k jejich upevnění zcela jiné předpoklady než na Moravě.

¹⁰ K. Marx, Kapitál, sv. I., Praha 1954, str. 754 n.

¹¹ J. Šebánek, Textilní podniky. Šebánek na mnoha místech uvádí pobyt a všimá si práce cizích odborníků.

¹² Janovická vrchnost jako podnikatel získala řadu cizích specialistů, kteří pracovali na nejzodpovědnějších operacích. Na př. při zhotovování luxusních garnitur stolních ubrusů, damašku a pod. Rovněž závěrečné operace, na př. barvení bylo svěřováno cizím odborníkům. Státní archiv Janovice, dále SAJ, odd. zem. les. patrim. Janovice, Vrchnostenská koresp. z 2. pol. 18. stol. V polovině 18. stol. pracovalo v Brně a v Jihlavě několik holandských a francouzských soukeníků. Státní orgány spolu s brněnskou Půjčovní bankou jim poskytovaly finanční i jinou podporu. Státní archiv Brno, dále SAB — Gub. Pomocné knihy manufakturního úřadu z r. 1754—1756, č. 468—470.

¹³ Je možno uvést řadu případů, kdy si cechy stěžovaly na hospodářský úpadek svého členstva. Na př. v r. 1717 si stěžoval cech olomouckých tkalců na židy z Přerova, Lipníka a Holešova, že se jeho členové stali žebráky tím, že tyto obchodníci zdražovali neúměrně ceny příze. SAB, Gub. I 145. Podle zpráv z poloviny 18. stol. byla valná část tkalců a soukeníků ze Slezska nucena pracovat za mzdu z nedostatku vlastních výrobních prostředků. Státní archiv Opava, dále SAO, Král úřad 13/54a.

¹⁴ Na př. v místeckém plátenickém cechu pracovala většina tkalců bez tovaryšů. Pokud je někdo měl, byl tovaryšem zpravidla příslušník rodiny. SAB, Gub.-C-12-3a. V početném cechu tkalcovském ve Šternberku byla v polovině 18. stol. již taková situace, že většina jeho členů pracovala za mzdu pro své bohaté spolumistry. Čtyři šternberští bohatí pláteníci vlastnili až 15 stavů a vedle toho zadávali práci desítkám svých spolukolegů. SAB-Com. conc. 1752-L. 1.

¹⁵ Již koncem stol. 17. se pokoušely vídeňské státní orgány provést hlubokou reformu cechovního zřízení, event. cechy i zrušit. Narazily na značný odpor

v jednotlivých zemích, takže vcelku nenastaly podstatné změny. Viz zprávy o této akci v moravském prostředí v SAB-Gub. C 85. Ovšem v dalších desetiletích došlo k řadě vážných zásahů do cechovních organizací, na př. vydáním řemeslnických patentů v roce 1739 a 1732. Viz Sammlung aller k. k. Gesetze und Verordnungen, sv. I., Vídeň 1786, str. 196 n., W. K. K o p e t z, Allgemeine österreichische Gesetzkunde, sv. I., Vídeň 1829, str. 16.

¹⁶ Na př. v rozptýlených plátenických manufakturách na severní Moravě pracovali zchudlí cechovní tkalci ze Šternberka, Budišova, Dvorců a j. Cechovní tkalci ze Svitav pracovali dlouho pro letovickou manufakturu. SAB, odd. zem. les., patrim. Letovice, vrchnostenská korespondence z poloviny 18. stol. Většina šumerských tkalců a soukeníků pracovala za mzdu pro místní manufaktury. SAB, Gub. C-12-10/8. Podobných případů by bylo možno uvést ještě více.

¹⁷ Na př. na panství janovickém bylo zhruba 70 proc. drobných držitelů půdy. SAJ, odd. zem. les., patrim. Janovice, Mannschaftsbücher z 1. pol. 18. stol. Na panství Mor. Třebová bylo více než polovina obyvatel buď úplně bez půdy, nebo vlastnila jen malé kousky — SAB, Gub.-M 41/OkA. Podobně na horských panstvích slezských byly vesnice s vysokým procentem bezzemků a držitelů malých výměrů půdy. SAO, Spisy urbaniální komise.

¹⁸ V janovických plátenických podnicích byli z počátku zaměstnáni výlučně poddaní tkalci a přádláci. Pracovali za mzdu, ale pod mimoekonomickým násilím. Vrchnost jako podnikatel nedovolila, aby tkali nebo předli pro někoho jiného, byť se jim naskýtal výhodnější výdělek. K udržení pracovních sil poddaných používala vrchnost donucovacích prostředků, trestů bití, vězení a odvádění k vojsku. SAJ, odd. zem. les., patrim. Janovice, vrchnostenská korespondence z let 1747—1760.

¹⁹ Také v Janovicích v pozdějších desetiletích se zvětšil počet svobodných pracovních sil. Vrchnost už nepotřebovala zajišťovat si své tkalce a přádláky jediné mimoekonomickým násilím. Mohla si dokonce vybírat mezi stovkami těchto lidí a vyhledávat si nejschopnější pracovníky. Výrobní vztahy mezi touto skupinou tkalců i přádláků a vrchností nabývaly vztahů kapitalistických. Tamtéž.

²⁰ Od poloviny 18. stol. byla na Moravě a ve Slezsku zřízena řada ústavů, t. zv. přádláckých domů, do nichž byli posíláni žebráci, lehké ženy a děti chudých rodičů, provinilí poddaní a pod. Také vězňové byli nuceni pracovat pro manufaktury. Viz můj článek, Opavský přádlácký dům. Šborník k 10. výročí osvobození Opavy; v tisku.

РАБОЧАЯ СИЛА В МОРАВСКО-СИЛЕЗСКИХ МАНУФАКТУРАХ 18 В.

Источники рабочей силы моравско-силезских мануфактур разные: иностранные специалисты, обедневшие мастера и подмастерья, деревенское население. Однако рынок труда тормозили феодально-крепостные отношения, а только отмена крепостного права сделала возможным дальнейший его рост.

DIE ARBEITSKRAFT IN DER MÄHRISCH-SCHLESISCHEN MANUFAKTUR IM 18. JHRDT.

Die Arbeitskräfte in mährisch-schlesischen Manufakturen sind folgender Herkunft: fremde Fachleute, verarmte Zunftmeister, Gesellen u. Landbevölkerung. Der Arbeitsmarkt wurde jedoch durch die leibeigenen Verhältnisse gehemmt und erst die Auflösung der Leibeigenschaft bot weitere Möglichkeiten seines Aufschwungs dar.